

SAVA PÂNZARU: TEME ȘI DIRECȚII DE CERCETARE A LITERATURII DIN BASARABIA

Daniela GALAȚANU

Doctoranda Școlii Doctorale Științe Umaniste și ale Educației, Universitatea de Stat din Moldova, Specialitatea: 622.03. Teoria literaturii. Profesoară de limba engleză, IPLT „Mihai Eminescu”, mun. Ungheni, Republica Moldova.
Domenii de preocupare: teoria literarii române și didactica limbii engleze.

Sava Pânzaru: teme și direcții de cercetare a literaturii din Basarabia

Rezumat. Articolul analizează activitatea criticului și istoricului literar Sava Pânzaru în perioada 1995–2008, concentrându-se asupra modului în care acesta a reevaluat literatura basarabeană din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și din prima jumătate a secolului al XX-lea. Ne-am propus să stabilim care idei din studiul monografic *Fenomenul literar basarabean de până la 1918* (1995) își păstrează actualitatea. În centrul atenției s-a aflat problematica literară abordată de cercetător prin selecția și valorizarea unor autori și opere, precum și modul în care perspectiva sa contribuie la reconstituirea patrimoniului literar basarabean. Astfel, se poate afirma că, deși unele formulări trădează o abordare tradiționalistă, Sava Pânzaru are meritul de a fi readus în prim-plan scriitori marginalizați, în special prin antologia *Icoane basarabene. Proză scurtă din anii 1918–1940* (2007). Aceasta reunește 27 de autori și texte uitate, reflectând temele esențiale ale perioadei interbelice: naționalismul, războiul, exodul intelectual ș.a. Articolul scoate în evidență importanța demersului critic de recuperare și propune o lectură contextualizată a contribuției lui Sava Pânzaru în cadrul studiilor literare din Republica Moldova.

Cuvinte-cheie: Sava Pânzaru, corelația *autohton-alogen*, fenomenul literar basarabean, proza scurtă interbelică.

Sava Pânzaru: Themes and Research Directions in Bessarabian Literature

Abstract. The article analyzes the activity of literary critic and historian Sava Pânzaru between 1995 and 2008, focusing on the way he re-evaluated Bessarabian literature from the second half of the 19th century and the first half of the 20th century. The study aims to determine which ideas from the monographic study *The Bessarabian Literary Phenomenon before 1918* (1995) remain relevant today, as well. The research centers on the literary issues addressed by the scholar through the selection and valorization of certain authors and works, as well as on how his perspective contributes to the reconstruction of Bessarabian literary heritage. Thus, it can be stated that, although some formulations reveal a traditionalist approach, Sava Pânzaru has the merit of bringing marginalized writers back into the spotlight, especially through the anthology *Bessarabian Portraits. Short Prose from 1918–1940* (2007). This volume brings together 27 forgotten authors and texts, reflecting key themes of the interwar period: nationalism, war, intellectual exile, and others. The article highlights the importance of this critical recovery effort and proposes a contextualized reading of Sava Pânzaru's contribution to literary studies in the Republic of Moldova.

Keywords: Sava Pânzaru, *native-foreign* correlation, Bessarabian literary phenomenon, interwar short prose.

Locul criticului și istoricului literar Sava Pânzaru (1932–2012) în istoria literaturii contemporane este important. El este unul dintre cei care a adus la lumină viața și activitatea multor personalități rămase în anonimat, precum și unele lucrări uitate în negura timpului. Periplul său prin arhive, perspectiva de interpretare, metodologia utilizată, precum și limbajul i-au atras eticheta de „tradiționalist”. Ca mulți dintre contemporanii săi, Sava Pânzaru a fost format într-o cultură social-politică ideologizată. A gravitat, până la sfârșitul vieții, în sfera retrospectivei, revenind cu aceeași apologie la adresa celor care l-au interesat la început: A.S. Pușkin, N. Gogol, L. Tolstoi, I. Turgheniev, M. Gorki. Le-a dedicat acestor clasici ruși un loc important în disertațiile, monografiile și studiile sale biografice. Interesul se răsfrânge și asupra scriitorilor basarabeni de limbă rusă, precum Vasile Lașcov, Leon Donici-Dobronravov, Alexandru Hâjdeu ș.a. Cercetătorul a dezbătut probleme de literatură în emisiuni radiofonice, la televiziune și în cadrul conferințelor.

Ceea ce ne interesează din perspectiva zilei de astăzi rămân studiile despre scriitorii care au scris în limba română: Sabin Velicanov, Gheorghe Todorov, Constantin Stere ș.a., inclusiv moștenirea literară a basarabenilor reprimăți și trecuți la index: Alexandru Terziman, Ioan Sulacov, Vasile Țepordei ș.a. Sava Pânzaru ajunge la sursele străine și „descoperă multiple documente care anunță teme noi în arsenalul nostru literar” [1, p. 21]. În acest articol, ne propunem să evaluăm relevanța și actualitatea ideilor prezentate de autor, identificând care dintre acestea își păstrează valoarea interpretativă și care sunt, mai degrabă, influențate de reminiscențe ideologice sau retorici desuete. Vom analiza, de asemenea, ce problemă rezolvă istoricul și criticul literar prin interpretarea sa și în ce măsură perspectivele susținute în 1995 rămân valabile în contextul actual.

Cu toate că a fost pedant în detalii, culese cu sacrificiu de timp și răbdare, multe idei ale lui Sava Pânzaru rămân astăzi lipsite de viabilitate. Desprinderea de educația ideologică

s-a dovedit a fi anevoioasă, multe interpretări se arată, din perspectiva zilei de azi, perimate. Detașându-ne de maculatură, ne alegem cu cohorta scriitorilor basarabeni interbelici despre care nu s-a mai scris aproape nimic până la Sava Pânzaru. Schițele, povestirile și nuvelele acestora sunt cuprinse în culegerea de proză scurtă, îngrijită de el, *Icoane Basarabene. Proză scurtă din anii 1918–1940* (2007).

Deși include investigații valoroase asupra unor scriitori ai perioadei: Gheorghe Asachi, Constantin Stamati, Alecu Donici, Costache Negruzzi etc. și a contactului lor cu literaturile străine, precum și o analiză finală a scriitorilor renașterii naționale, a lui Alexei Mateevici cu precădere, lucrarea *Fenomenul literar basarabean de până la 1918. Corelația autohton-alogen* (1995) ridică multe semne de întrebare în ceea ce privește relevanța sa. Analiza influenței culturii ruso-ucrainene se structurează în jurul unor antinomii abstracte, care diluează claritatea demersului critic. Mai multe momente de interpretare a faptelor sunt insipide și vetuste din perspectivă contemporană.

Intenția principală a autorului în această monografie este de a analiza literatura basarabeană din secolul al XIX-lea prin prisma evoluției cantitativ-calitative a fondului autohton și a celui împrumutat. Treptat, Sava Pânzaru corelează problemele istorico-literare privind conținuturile autohtone și formele alogene cu alte antinomii conceptuale: *autohton-național-alolingv-alogen*, *literatură națională-literatură alolingvă*, *național-internațional*, *determinant-determinat*, *subiect-obiect*, *național-general-uman* ș.a. Sava Pânzaru afirmă despre „stratul alogen” al literaturii basarabene că s-a constituit prin imitații, împrumuturi și traduceri din literaturi străine, mai ales din cea rusă. Cadrul formativ în care scriitorii basarabeni și-au însușit meșteșugul scrisului, începând cu prima jumătate a secolului al XIX-lea, a fost literatura universală. Cercetătorul examinează „procesul de asimilare a operei scriitorilor străini de către scriitorii basarabeni” [2, p. 10], în paralel cu dezvoltarea internă a „stratului autohton”.

Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus a marcat, din punct de vedere al lui Sava Pânzaru, orientarea spre factorul *alogen*. Este esențial de menționat că, în viziunea autorului, factorul *alogen* este legat de cel *autohton* în procesul de formare a literaturii basarabene moderne. Această ipoteză este un adevăr evident pentru formarea oricărei literaturi, având în vedere atât specificul național, cât și influențele universale. Așadar, prin *alogen*, în raport cu *autohton*, Pânzaru se referă la rolul împrumuturilor în raport cu tradiția, la influențele străine în raport cu realitățile istorico-literare deja existente în Basarabia, precum și la temele și valorile artistice asimilate în raport cu folclorul național. Istoricul include în studiu deschiderea scriitorilor autohtoni față de ceea ce era *alogen*, selectivitatea lor critică atunci când împrumutau din literatura străină și, ulterior, analizează componentul *alolingv* al scrisului basarabean; identifică reperele și orientările căutate după 1812, precum și examinează practica autotraducerii directe. Scopul final al cercetării este reprezentarea mișcării de eliberare națională în literatură la începutul secolului XX, fără a omite, desigur, aportul lui Alexei Mateevici, analizat prin aceeași perspectivă de *autohton-alogen*.

Sava Pânzaru consideră factorul *alogen* ca fiind *sine qua non*: „fără de care nu poate exista nicio literatură din lume” [2, p. 16]. Urmărind îndeosebi traducerile din limba rusă ale scriitorilor basarabeni, cercetătorul ajunge la concluzia că distanțarea de specificul tematicii rusești s-a produs treptat, în paralel cu afirmarea unei conștiințe literare proprii și a unei dorințe de afirmare a identității culturale basarabene. Procesul de adaptare a împrumuturilor – fie ele din curente, genuri sau specii literare – devine tot mai accentuat, ceea ce favorizează integrarea și reinterpretarea lor în funcție de specificul local. Astfel, împrumuturile nu mai sunt simple preluări, ci se particularizează prin tematică, adaptându-se sensibilității și realităților basarabene. Traducerile se confruntă adesea cu situații de incompatibilitate între elementele *alogene* și cele *autohtone*, după cum subliniază criticul,

oferind exemple cu formulări, termeni și nume care necesită înlocuire.

În viziunea cercetătorului, o traducere prea adaptată nu mai poate fi considerată „traducere” în sensul propriu al cuvântului, devenind mai degrabă o simplă prelucrare sau imitație, situată într-un spațiu intermediar. Astfel, rodul muncii traducătorilor ajunge să fie „determinat al determinantului”. Exegetul supune unor analize aprofundate lucrările unor scriitori din perioada respectivă, preocupați de traducere, aplicându-le acest principiu stabilit. Curiozitățile identificate în analiza traducerilor sunt, în mare parte, previzibile. Reformulările elementelor cu specific național rus în spirit *autohton* conduc la ceea ce autorul numește „originalitate pe fondul imitației”.

Cercetătorul propune ulterior termenul suplimentar de *alolingv* pentru a extinde dihotomia inițială, în contextul „apropierii” fenomenului literar basarabean de literatura rusă. Astfel, acesta face o delimitare între literatura basarabeană în limba română, care, din 1812, se inspiră tot mai mult din literatura rusă, și, pe de altă parte, literatura basarabeană în limba rusă, care începe să domine ca urmare a procesului de rusificare a guberniei.

Adevărat, literatura locală își continuă existența, dar în involuție, întrucât se îndepărta treptat de limba română și de valorile autentice. Această latură a fenomenului este reprezentată de așa-numitul element *alolingv* prin care Sava Pânzaru încearcă să relativizeze acuitatea unui declin evident în evoluția naturală a literaturii basarabene în secolul XIX.

Jonglând cu termenii, exegetul formulează unele precizări care pot fi sintetizate astfel: dacă elementul *alogen* se referă la scriitorii ruși care insuflă materie și idei literaturii basarabene, atunci elementul *alolingv* reprezintă o etapă ulterioară, mai îndepărtată de cea *națională* – scriitori basarabeni care se exprimă în limba rusă. În opinia lui Sava Pânzaru, faptul că un text a fost scris în gubernie într-o altă limbă, cum ar fi rusa, nu înseamnă că acesta nu aparține spațiului cultural local. Atâta timp cât reflec-

tă realități și teme basarabene, un astfel de text poate fi încadrat în *literatura autohtonă*, dar nu reprezintă *literatura națională*.

Respectiv, Sava Pânzaru susține că, în deceniul patru al secolului XIX, are loc o bifurcare a conceptului de literatură străină, care, în esență, se referă la literatura rusă, în două categorii – *alolingvă* și *alogenă*. Dacă până atunci *alogenul* era asociat cu ideile inspirate de scriitori străini, începând cu deceniul patru, acesta se transformă în *alolingv*. Astfel, *naționalul* începe treptat să se estompeze din ecuație, fapt pe care Sava Pânzaru îl consideră un proces absolut nefast, lăsând loc exclusiv *autohtonului*. Exegetul atenționează asupra unei importante delimitări: conceptul de *autohton* nu conține aceeași încărcătură de „istorie și neam” precum conceptul de *național*. El consideră că fenomenul literar basarabean interbelic implică atât literatura cu urme de *alogen*, cât și cea *alolingvă*, ambele fiind complementare în componența *autohtonului*. Așadar, Sava Pânzaru poziționează la extremele literaturii basarabene termenii de *național* și *alolingv*, cu referire la limba în care se exprimă scriitorii autohtoni.

Interesant este că istoricul validează valoarea artistică a ambelor tipuri de creație, subliniind însă o condiție esențială: „un criteriu rezistent și definitoriu pentru a determina „paternitatea” literaturii basarabene de limbă rusă trebuie să fie legătura scriitorilor respectivi cu tematica autohtonă, cu relevanța acestei teme pentru acele vremuri și cu gradul de pătrundere artistică în esența faptelor și evenimentelor evocate” [2, p. 31]. Pe scurt, scopul este reflectarea realității basarabene.

Exegetul își concentrează, în mod deosebit, atenția asupra lucrărilor autorilor încadrați în categoriile *alolingv* și *alogen* în cadrul studiului său. Astfel, Sava Pânzaru analizează atât scriitorii rusografi din Basarabia, cât și pe cei de origine rusă, punând accentul pe operele de inspirație *alogenă*, dar care reflectă realitatea *autohtonă*, precum și pe creația *alolingvă*. O parte semnificativă din demersul autorului este dedicată autorilor de origine basarabeană care au scris în limba rusă. Bunăoară, Sava Pânza-

ru vorbește despre „poetul autentic basarabean de limbă rusă” [apreciat astfel de M. Fetisov], Alexandru Hâjdău, tatăl lui B.P. Hasdeu. Justificarea valorii lăsate de acest reprezentant al scriitorilor *alolingvi* rezidă în căutarea soluțiilor optime pentru a facilita înțelegerea din partea cititorilor de pe ambele maluri ale Nistrului, iar limba rusă în care scria constituia factorul *alolingv* de transmitere a „valorii” către cultura *alogenă*, respectiv receptarea acesteia de către cititorul rus și ucrainean. Istoricul definește această practică drept o „autotraducere” a *autohtonului* pentru *alogen*. Autorul consideră de cuviință să sublinieze că în mediul *alogen* din Imperiul Rus se publică propriile scrieri despre Basarabia, pe care cercetătorul le echivalează în valoare cu creațiile autohtone, având ca punct de referință prioritizarea tematicii folclorico-istorice naționale.

În a doua jumătate a secolului XIX și până la mișcarea de eliberare națională, criticul identifică scriitori de expresie *alolingvă* precum Constantin Stamati-Ciurea, Vasile Lașcov și Olga Nacco. Despre Constantin Stamati-Ciurea, spre sfârșitul vieții, apreciază revenirea la limba română, menționând însă că scriitorul fusese conștient de limba maternă, fiind impus de împrejurări politice să scrie într-o altă limbă. În ceea ce-l privește pe Vasile Lașcov, criticul își exprimă regretul că, deși „multilateral talentat” în diverse genuri literare, precum și în critică și filosofie, contribuția sa nu s-a realizat în limba română. Bineînțeles, trebuie luate în considerare și mențiunile referitoare la celelalte literaturi cu care intră în contact reprezentanții poligloți ai fenomenului literar basarabean din secolul XIX, unii dintre aceștia având origine română. De exemplu, Sava Pânzaru subliniază pasiunea lui Gheorghe Asachi pentru literatura clasică franceză, influența curentului romantic din literatura poloneză și debutul acestuia în limba italiană cu propriile versuri. Costache Negruzzi, la rândul său, cunoștea limbile greacă, franceză și rusă.

Tema influenței rusești traversează o bună parte a studiului, dar ar fi exagerat să calificăm referințele la o cultură impusă ca semn al unor xenomanii ale autorului sau deviere de la tema

principală a cercetării. În primul rând, pentru că argumentele prezentate se înscriu în mod logic în cadrul tematic. Acestea reflectă premisele politice și consecințele social-istorice care au influențat, la drept vorbind, literatura autohtonă în ambele secole – atât cea din Basarabia aflată sub Imperiul Rus, cât și cea din perioada RSS Moldovenești, context în care s-a format și istoricul Sava Pânzaru. Intervenția constantă a factorului rusesc în cultură, viața socială și politica basarabeană din ambele epoci justifică, într-o anumită măsură, alegerea unei astfel de tematici și de obiective pentru finalul secolului XX. Totuși, acest motiv nu este suficient pentru a conferi demersului o relevanță actuală clară.

În al doilea rând, viabilitatea corelațiilor de tipul *autohton-alogen* rămâne discutabilă, întrucât prin *alogen* istoricul face trimitere, în principal, la influența literaturii ruse. Un asemenea interes ar fi fost de așteptat să se estompeze în perioada post-sovietică, nu însă să conducă la o tentativă de revalorizare. Nu ne propunem să contestăm competența sau alegerea temei de către autor, ci mai curând evaluăm studiul ca fiind reprezentativ pentru a ilustra ritmul lent de adaptare al unor intelectuali formați în spiritul ideologiei socialiste la noile realități ale contextului literar din Republica Moldova. Nici conștientizarea adevărului istoric nu este negată, aceasta fiind prezentă în mod constant în lucrare, însă nu lipsită de inconsecvențe.

Reconsiderările formulate de autor rămân esențiale. Istoricul recunoaște că, odată cu anul 1812, literatura Basarabiei se desprinde de filonul cultural original, ceea ce determină amânarea dezvoltării sale firești pentru mai bine de un secol, în favoarea unei direcții impuse și marcate de procesul de deznaționalizare. Totodată, acesta este conștient de sărăcirea patrimoniului cultural național și de procesul de rusificare a literaturii din spațiul basarabean.

În esență, exegetul reunește în monografie trăsăturile definitorii ale fenomenului literar basarabean din perioada țaristă și analizează circumstanțele care au influențat, într-o măsură sau alta, evoluția acestei literaturi. Începând cu prima anexare a Basarabiei de către Imperiul

Rus și până la cele două etape cronologice importante – revoluția din anii 1905–1906 și renașterea națională încheiată cu Marea Unire din 1918 – autorul valorifică activitatea scriitorilor locali, inclusiv a celor care au scris în limba rusă sau au realizat traduceri din și în această limbă.

În ultima parte a cercetării, Sava Pânzaru revine la figura emblematică a lui Alexei Mateevici, deja consacrată în două volume colective anterioare. Literalmente, numele lui Alexei Mateevici încheie axa cronologică a studiului monografic publicat în 1995. Biografia și activitatea acestui clasic au constituit o direcție majoră de interes și de cercetare arhivistică pentru istoricul literar. Potrivit lui Pânzaru, anume acest scriitor redirecționează cursul literaturii din gubernie de la o expresie alolingvă spre una de afirmare națională, în cadrul celei de-a treia etape de evoluție a fenomenului literar basarabean. Drept argumente în sprijinul contribuției lui Alexei Mateevici la reafirmarea identității culturale, sunt invocate articolele sale dedicate drepturilor, libertății și pământului pentru țărani, precum și poeziile de inspirație națională cu tematică rustică și ecleziastică.

Începând cu revoluția națională din Basarabia, îl vedem pe Sava Pânzaru urmând un traseu mult mai bine conturat și convingător, detașat de interpretările conceptuale difuze. Linia adevărului care trebuie trasată cu ață roșie și expusă mult mai direct în cercetare este, de fapt, deznaționalizarea impusă prin aceste elemente de *alogen* și *alolingv*. În prezent, în studiul științific autohton, justificarea procesului de rusificare a literaturii basarabene nu este privită cu ochi buni. Repetarea acestei influențe literare în istoria RSS Moldovenești din a doua jumătate a secolului XX reînvie o problemă istorică și lasă o amprentă asupra limbii și gândirii, de la care nici autorul tezei nu poate să se desprindă definitiv.

În final, suntem nevoiți să ne exprimăm rezervele privind valoarea științifică a lucrării. Cercetătorul păstrează încă reminiscențe ale perioadei ideologice anterioare, vizibile atât în substratul textului, cât și în interpretări ce par, pe alocuri, depășite. Procesul de desprindere de principiile ideologice care i-au orientat investi-

gațiile arhivistice este, în cazul lui Sava Pânzaru, lent și superficial, într-un moment poate prea timpuriu pentru o schimbare reală de perspectivă [anii '90]. Deși exegetul nu ignoră problematica literaturii și a limbii materne, atitudinea sa critică față de limba impusă nu atinge nivelul de fermitate așteptat în contextul post-sovietic al cercetării literare din Republica Moldova. Concluzia nu exprimă atât promisiunea unor reconsiderări, cât mai degrabă inconsistența poziționării autorului, reflectată în oscilația între paradigmele vechi și cele noi, într-un demers analitic adesea ezitant și lipsit de ancorare fermă. O opinie critică asupra acestei lucrări este formulată de Alexandru Burlacu, într-un articol din cel de-al treilea volum al colecției *Texistențe*, intitulat „Sava Pânzaru în Sahara literară”, unde susține că autorul „tratează, în fond, schimbările de mentalitate, de coduri literare și face risipă de energie pentru scriitori minori ca Sergiu Victor Cujbă, Gheorghe V. Madan, Gheorghe Todorov, Vladimir Fialcovich, Axinte Frunză, Petre Dulfu, Nadejda Todorov, State Dragomir ș.a.” [3, p. 124].

În pofida celor afirmate, nu poate fi neglijată contribuția lui Sava Pânzaru la studiile literare autohtone. Printr-o antologie dedicată prozei scurte interbelice din Basarabia – inedită din perspectiva speciei literare abordate – cercetătorul reunește, alături de alții, și pe acești scriitori „minori”, așa cum îi numește A. Burlacu. Este vorba despre culegerea *Icoane basarabene. Proză scurtă din anii 1918–1940* (2007), prin care istoricul literar extinde aria cronologică a cercetării sale, abordând perioada de după 1918, în continuarea celei analizate în monografia publicată în 1995. Această contribuție urmează să o argumentăm în mod detaliat în continuare.

Antologia *Icoane Basarabene. Proză scurtă din anii 1918–1940* (2007) reprezintă un demers de valorificare a literaturii române din Basarabia în perioada interbelică. Orice istoric literar are datoria de a aduce în atenție nume și lucrări mai puțin cunoscute. Motivul principal care l-a determinat pe Sava Pânzaru să adune și să aducă în prim-plan 27 de autori a fost punerea acestora la index în perioada RSS Moldovenească. Astfel,

descoperim biografii inedite, precum și o colecție de povestiri, schițe și nuvele selectate din repertoriul scriitorilor care au publicat în perioada interbelică în reviste și ziare locale sau culegeri individuale tipărite în afara țării, întrucât, în Basarabia, nu s-a reușit înființarea unei edituri.

Pornind de la faptul că literatura română din Basarabia a fost reprimată și controlată de politica sovietică timp de jumătate de secol, după două decenii de înfripire anevoioasă, Sava Pânzaru consideră literatura interbelică o *terra incognita* până în prezent. Dezghețul literaturii în perioada renașterii naționale din anii '20–'30 a fost temporar, căci scriitorii au fost afectați de represalii și restricții asupra activității lor. Revalorificarea creației necunoscute a scriitorilor din această perioadă conferă lucrării istoricului Sava Pânzaru o semnificație deosebită pentru literatura contemporană din Republica Moldova.

Nu este prima încercare de a pune în valoare literatura interbelică, nici proza scurtă. Revenim la caracterul de pionierat al antologiei, după ce analizăm succint demersurile anterioare și subsecvente. Volumul *Crizantema de frontieră. Proză scurtă interbelică din Basarabia* (1996), ediție prefatăă și îngrijită de Veronica Bâtcă, îl anticipează pe cel realizat de Sava Pânzaru, fapt validat de istoric. În *Nota* asupra ediției sale, Sava Pânzaru califică culegerea acesteia drept „sărăcită”, argumentând că 11 din cele 26 de texte selectate de Veronica Bâtcă „nu pot fi considerate mostre de proză basarabeană” [6, p. 8]. De menționat că Sava Pânzaru nu considera „proză basarabeană” reprezentativă, de pildă, textele „juvenile” semnate de Eugeniu Coșeriu. Despre literatura interbelică au scris și Alexandru Burlacu, în colaborare cu Alina Ciobanu-Tofan, în volumul *Scriitori de la „Viața Basarabiei”* (1990) [4]. Ulterior, în 2001, Alina Ciobanu-Tofan a publicat individual volumul *Spiritus loci. Variațiuni pe o temă*, în care sunt analizați scriitori interbelici și exegeza acestora, cu accent pe lirică și, într-o măsură mai mică, pe proza scurtă. Lirica interbelică este valorificată și de Aliona Grati în studiul *Privirea Euridicei. Lirica feminină*

din Basarabia. Anii '20-'30 (2007) [5]. Lucrarea readuce în atenție numeroase voci feminine uitate de istorie. Câteva dintre poete au fost active și în proza scurtă (Elena Vasiliu-Hasnaș, Lotis Dolenga ș.a.), motiv pentru care apar și în antologia *Icoane Basarabene*.

Sava Pânzaru se distinge prin includerea unui număr dublu de prozatori față de tandemul Burlacu-Ciobanu și printr-o „imagine veridică” [6, p. 7] mai extinsă a prozei scurte basarabene interbelice, după cum promite. Fără a se erija, cercetătorul își consideră lucrarea „cea dintâi încercare” de a contura o panoramă completă a procesului literar din Basarabia anilor '20-'30 prin texte de proză scurtă, în majoritate necunoscute. Într-adevăr, unii scriitori interbelici nu au fost nici măcar menționați de alți cercetători, iar lucrarea sa devine astfel complementară celorlalte încercări.

Asemenea altor cercetători cu demersuri similare, Sava Pânzaru anticipează evoluția beletristicii interbelice prin investigarea începuturilor presei periodice, care a deschis drumul afirmării scriitorilor basarabeni. El structurează dezvoltarea publicațiilor – în paralel cu cea a creației literare interbelice – în trei etape distincte: înființarea, apogeul și suspendarea definitivă a activității acestora către anul 1944. Potrivit istoricului, ziarele și revistele au pregătit terenul pentru apariția unor opere literare marcate de teme și motive precum renașterea națională, critica țarismului, absurditatea și ororile războiului, credința, limba și istoria neamului, nevoile colective, țăranul, munca, plugul și pământul. Este relevant de remarcat modul în care aceste constante tematice sunt reflectate în schițele, povestirile și nuvelele selectate de Sava Pânzaru, autorii transpunând artistic „rezerva impunătoare de idei, teme, motive și imagini artistice acumulate în paginile periodicelor basarabene timp de aproape două decenii” [6, p. 25].

Istoricul Sava Pânzaru explică ceea ce Mihai Cimpoi numea mai târziu „ora stelară” a perioadei de constituire și afirmare a anturajului literar autohton. Această clarificare se face prin cantitatea și calitatea producțiilor atrase de cele trei focare regionale apărute în deceniul

patru: „Viața Basarabiei” (1932–1944), fondată de Pantelimon Halippa la Chișinău; „Cuget Moldovenesc” (1938–1943) la Bălți; și „Bugeacul” (1935) la Bolgrad. Potrivit criticului, revista „Viața Basarabiei” a încurajat regionalismul [sau „autohtonismul”, în concepția Alinei Ciobanu-Tofan] și a numărat peste 130 de publicații. În același timp, revista de la Bălți, „Cuget Moldovenesc”, a favorizat cultura generală și relațiile cu Vestul. Acest fapt este semnalat, spre exemplu, în creația Tatiane Gălușcă. „Bugeacul” a atestat scriitori de proză scurtă ca Gheorghe Bujoreanu, Leonid Șeptițchi, Ana Bulgăre ș.a.

În general, prozatorii au fost atrași de aceste trei centre de mișcare națională și culturală. Orientarea era determinată de locul lor de trai și de principiile de program apropiate. Ambii factori se reflectă pe deplin chiar și printr-o analiză temeinică a produselor literare. Atunci când Sava Pânzaru nu descoperă aproape nimic despre viața unui prozator, moștenirea literară devine unicul testimoniu. Fie și o singură schiță conturează, chiar dacă vag, personalitatea, memoriile biografice, talentul scriitoricesc și viziunile prozatorului. O creație de proză scurtă poate oferi indicii valoroase despre viața cotidiană, rurală sau urbană, dintr-o anumită regiune. În acest sens, utilizarea regionalismelor devine un element distinctiv al agendei publicației „Viața Basarabiei”, care urmărea să aducă în prim-plan expresia culorilor locale și potențialul intelectual al provinciei.

În marea lor majoritate, textele de proză scurtă au apărut inițial în paginile publicațiilor. De acolo le-a adunat istoricul în principal, alături de culegerile individuale ale literaților. Cercetătorul subliniază în acest sens: „Între 1906–1918 ziarele și revistele au constituit unica bază editorială unde au putut să se manifeste un număr impunător de condeieri basarabeni” [6, p. 25]. În cele ce urmează, prezentăm o sistematizare a medalioanelor și a textelor expuse de istoricul literar, pe baza unor criterii comune. Distingem în grupul scriitorilor de proză scurtă editori de ziare și reviste, culegători de folclor, profesori, teologi, ingineri, funcționari publici, foști ostași și viitori represați, mulți dintre ei

căzând ulterior în anonimat. Fiecare scriitor basarabean care a scris cel puțin o schiță sau o povestire este menționat cu reverență, alături de opera sa, în paginile *Icoanelor basarabene*. Observăm cum originea (română sau basarabeană) și, mai ales, educația (predominant rusă, română sau basarabeană) influențează activitatea literară și marchează textele de proză scurtă. În timp ce Sava Pânzaru a ordonat cronologic reprezentanții, după anul nașterii, rearanjarea noastră este direcționată de criterii precum orientările profesionale și artistice, teme și valori promovate, dar și proza feminină în parte.

În continuarea primei publicații, „Basarabia” a lui Emanuil Gavriliță, apare Gheorghe V. Madan (1872–1944) cu ziarul național de orientare conservatoare „Moldovanul” (1907–1908). În ciuda simpatiilor sale pentru țarismul rus, personalitatea lui G.V. Madan în cultura basarabeană poate fi considerată complexă, după cum reiese din portretul realizat de Sava Pânzaru: poet, folclorist, etnograf, actor de teatru, editor, traducător, prozator. Pe lângă poezii și cântece populare, pe paginile ziarului a publicat și proză scurtă, în care se reflectă același entuziasm pentru folclor. În povestirea „Ciuboțelele lui Ionel” sunt prezente tradiții de Crăciun, Anul Nou și Bobotează, precum semănatul, cântecele populare *Plugușorul* și *Florile dalbe*, dar și denumiri de jocuri pentru copii. Regionalismele contribuie la formarea acestui tablou: *Suntămarie, chireleică, nuhuriu, sfarog, vajnic, pârlâng, lușiuș* ș.a. Schița „Lelița Paraschița” oferă informații culturale despre diferența dintre săteni și orășeni, dar și despre cum românii îi numeau pe basarabeni „pahonți”, iar basarabeni pe ei – „ochincari”.

Un alt culegător de folclor și etnograf este românul Tudor Pamfile (1883–1921), care a reușit să se afirme și ca prozator. A scris nuvela „La vadurile Nistrului” [omonimă cu un volum dispărut], care prezintă un episod din epoca lui Ștefan cel Mare, iar textul este împânzit de istorisme corespunzătoare: *cneji, pârcălab, veleată, crainic, jupân* etc. Gheorghe Todorov (Iorgu Tudor, 1885–1974) este, de asemenea, folclorist și prozator. În paralel cu activitatea literară, el și

soția Nadejda erau implicați în traduceri religioase la „Luminătorul”. După două reviste cu o existență scurtă, fondează ziarul „Cuvânt Moldovenesc”. Aflăm de la istoric că ideea de a crea *Societatea Scriitorilor Români din Basarabia* îi aparține. Sava Pânzaru descrie dinamismul acestuia în politică și în cultură: de la fost ostaș ajunge deputat în Sfatul Țării. A publicat versuri antirăzboinice, povestiri, schițe în limba română și rusă. Povestirea „Adio, Basarabie” relevă o realitate istorică la care a fost martor: marele exod al intelectualilor din 1940. Sunt cuprinse artistic momentele de frământare în care oamenii abia află despre cedarea Basarabiei. Încă un fost participant la război este Paul Gore (1875–1927). Istoric, publicist, prozator de formare rusă, este remarcat pentru studiile sale enciclopedice. Memoriile din adolescență, ocupația de funcționar-arhivist și rolul în Primul Război Mondial constituie teme în proza scurtă precum „Subt impresia focului. În preajma evenimentelor (26 iunie 1917)” și, partea a doua, „Mijeu Zorile (9-11 iulie 1917)”. Povestirea reprezintă o documentare personală a evenimentelor, cu reflecții asupra absurdității războiului și a morții.

Așadar, privind în ansamblu tabloul prozei scurte interbelice configurat de Sava Pânzaru, observăm o tendință repetată a autorilor de a reflecta fie tradițiile și ocupațiile obștești, fie memoriile despre evenimentele fulminante ale epocii sale: Primul Război Mondial, mișcarea de eliberare națională, Marea Unire, cedarea Basarabiei în 1940 și exodul de intelecte. Nicolae Popovschi (1875–1948) este un alt scriitor cu o formație intelectuală dobândită în mediul rusesc. Cu toate acestea, a contribuit la începutul scrisului românesc în Basarabia post-revoluționară, cu publicații în mai multe periodice, inclusiv în „Viața Basarabiei”, unde scrie îndeosebi despre românism și unire. Din proză a lăsat în special memorialistică. De asemenea, „Viața Basarabiei” a publicat memoriile și notele de călătorie ale scriitorului și traducătorului Axinte Frunză (1859–1933). În povestirea „În diligență”, acesta din urmă contemplă asupra patriei.

Și Nicolae Dunăreanu (1881–1973), român din Galați care a activat și în Basarabia, lasă o

amprentă biografică în proza sa scurtă. Sunt ilustrate în povestiri și schițe regiunile geografice și ocupațiile probabil comune autorului, precum vânătoarea de păsări în Delta Dunării („Lebăda”, „Poveste”). Vocabularul regional este specific temei: *babăici*, *ghiol*, *jepcă*, *lotca*, *ghionder*. Gălățean este și B. Jordan (Iordache Botna, 1903–1962). Acesta descrie aceleași peisaje sudice și oameni din Delta Dunării în povestirea „Bandula”. Publicând pe ambele maluri ale Prutului, B. Jordan se remarcă printre omologi prin cantitatea romanelor publicate (circa 15) și o trilogie istorică, majoritatea apărând într-un interval scurt (1934–1939). Activitatea de profesor la Ismail marchează în mai multe romane tematica pedagogică.

Leon Donici-Dobronravov (1887–1926), chișinăuian format la Petersburg, este de fapt primul scriitor cu care Sava Pânzaru începe lanțul medalioanelor. Istoricul descrie reorientarea lui Leon Donici spre literatura română când revine la patrie, colaborând cu mai multe periodice, inclusiv „Cuget Moldovenesc”. La București este întâlnit orgolios și rece, iar în final, tot printre scriitorii ruși emigranți se regăsește, la Paris. Alexandru Burlacu abordează, de asemenea, proza scurtă la Leon Donici-Dobronravov în *Existențe*, cu un comentariu despre povestirea „Marele Archimedes”, primul text inclus de Sava Pânzaru în culegerea sa. Cea dintâi „antiutopie” [7, p. 27], așa cum o estimează Burlacu, „Marele Archimedes” reflectă critica totalitarismului comunist prin prisma filosofiei – oamenii sunt numai „umbre” și „numere”, iar cei privilegiați – „măsura”. Tema religiei creștine este prezentă în mai multe texte. Povestirile lui Donici-Dobronravov „Anticrist” și „Parintele Maurichie” reflectă polemica tradiției, a credinței în fața evoluției industriale și „ispitei noului”. Următoarea schiță din antologie, „Bătrânul clopotar”, este semnată de Sergiu Victor Cujbă (1875–1937), născut tot la Chișinău. Aceasta evocă aceeași luptă dintre credință și noua orânduială politică. Un șir de termeni bisericești poate fi extras: *paracliser*, *heruvim* etc. Un alt nume distins este Petre Gheorghian (1886–1951), paroh la Soroca, cu studii juridice

la Iași. Organizează șezători și coruri populare, se publică în reviste, de unde istoricul deduce înclinația teologului spre cântecul popular și apicultură. Din singura sa povestire – „O jalbă la radio” – percepem același contrast dintre conservatorism și evoluție, similar cu ultimele trei texte analizate. Finalul comic și regionalismele epocii: *steliu*, *priciptor* etc., conferă autenticitatea ținută. Moartea îl găsește pe scriitor la București, torturat de securiști.

În cazul basarabenilor Mihail Curicheru, Victor Pogolșa, Ștefan Ciobanu și Dominte Timonu, talentul de creator poate fi confirmat și evaluat doar prin una sau două lucrări, iar Sava Pânzaru le încadrează în compilație. Mihail Curicheru (1910–1943) se alege doar cu inserții în „Viața Basarabiei”, care îi apreciază vocația de romancier printr-o recenzie la unul din cele două romane, ambele pierdute chiar în manuscris mai târziu. Doar două texte de proză scurtă mai vorbesc despre autor, dintre care este prezentată schița „Petale de mac”, focusată pe viața de cuplu, triumfi amoros, gelozie și fidelitate. Tema este trivială și limbajul standard, fără regionalisme, dar autorul explorează intens avansarea emotivă a soților. Despre Victor Pogolșa, Sava Pânzaru se documentează la fel, pe baza unor recenzii din „Viața Basarabiei”, care îi atribuie un potențial de creație epică promițător. Totuși, prozatorul nu a publicat nimic după câteva schițe, nuvele și romanul relevant „Celu la nr. 4”, din care este inclus în culegere primul capitol.

Ștefan Ciobanu (1883–1950) a fost o personalitate mai activă în viața literară și politică a Basarabiei și României, activitatea sa artistică fiind mai restrânsă. Istoric literar, publicist, activist politic, om de cultură și membru al Academiei Române, este cunoscut pentru unicitatea direcțiilor în cercetarea literară, de exemplu, interesul pentru legende românești despre Maica Domnului sau organizarea școlilor naționale. Ocupațiile sale variate – editor de revistă pedagogică și manuale școlare, director general al învățământului din Basarabia, apoi ministru al Cultelor și Artelor în Guvernul României – îi oferă premise pentru teme de cercetare. Rezervă

timp pentru un singur produs artistic – nuvela „Odată, pe malul Nistrului”. Aceasta dezvăluie memoriile dascălului despre schimbările din viața basarabenilor în anii '40 și împotrivirea în fața noilor condiții impuse – ateismul, limba rusă etc. Variate regionalisme se desprind din text: *giubea*, *șiac*, *bălării*, *cartuz*, *coromâslă*, *cosâncă*, *ureadnic*, *văczal*, *poezd*, *strană*, *giubea*, *mâslete*. Dominte Timonu (1911–1972) a avut o activitate artistică mai bogată, fiind publicist, prozator, actor și ulterior director de teatru, primar, regizor etc. A scris proză, piese de teatru, scenarii de filme. Multe dintre acestea au rămas nepublicate, iar Sava Pânzaru introduce textul „Albăstrelele” din cartea de nuvele *Ulița păcatelor*.

Istoricul literar identifică printre „martirii” regimului pe Sabin Velican, Alexandru Tambur, Sergiu M. Nica, alături de unii dintre cei menționați anterior. Sabin Velican (1909–1999) a îndurat persecutări politice pentru idei unioniste, având curajul să publice și să critice regimul după ocupația sovietică. Pe lângă proză, acesta a scris despre personalități basarabene deosebite: un pilot, un iluzionist, dar și despre victime ale regimului. Alexandru Tambur (1901–1984), la rândul său, a fost extrădat după refugiul în România și întemnițat pentru 10 ani. Sergiu Matei Nica (1917–1973) a reușit, într-o existență scurtă, să lase plachete de versuri și nuvele, printre care „Hangiul de la Cușmărica”, și el petrecând patru ani în închisoare.

Colecția de portrete realizată de Sava Pânzaru acordă o considerație aparte prozei interbelice feminine. Cercetătorul readuce în obiectiv pe Elena Vasiliu-Hasnaș, Tatiana Gălușcă, Lotis Dolenga și Ana Bulgăre, patru femei care au participat activ la renașterea literaturii basarabene prin culegeri de folclor, proză și lirică. Puține date biografice concrete sunt disponibile despre Elena Vasiliu-Hasnaș și Ana Bulgăre, marcând un exemplu despre modul în care opera devine singura imagine a artistului. Ambele scriitoare au scris și memorialistică, note de călătorie. La poeta, prozatoarea și cronicara literară Elena Vasiliu-Hasnaș, istoricul discerne o proză lirico-subiectivă despre problema valorizării femeii interbelice. Aceasta a publicat

doar până în 1937 în „Viața Basarabiei”, iar cele trei schițe înregistrate la Sava Pânzaru evocă tema feminității: elogiul pentru sora bunicăi în „Amintiri îndepărtate”, raportul sentimental dintre femeie și bărbat în „Femeia romantică”, relația mamă – copil în „Sărmanul Teiuș”.

Sava Pânzaru atrage atenția asupra volumului de proză scurtă *Din viața telefonistelor* (1936) al Anei Bulgăre, apreciat în „Bugeacul” pentru subiectul inedit. În *Icoane Basarabene* este inclusă schița memorialistică a autoarei – „Apa Turcului”, despre vindecarea spirituală după moartea mamei, impresii de călătorie în Munții Bran și o legendă locală. Tatiana Gălușcă (1913–1993) a fost o folcloristă și prozatoare basarabeană care a colaborat cu revista „Cuget Moldovenesc” și cu folcloriști români, fiind în special interesată de folclorul din satele răzășești basarabene. Cele două schițe prezentate, „Domnița mea bălaie” și „Cântecul toamnei”, divulgă o sensibilitate feminină deosebită – amintiri despre dragostea pierdută, privită prin ochii unui bărbat, apoi ai unei femei. Lotis Dolenga (1905–1961), deși a trăit doar 56 de ani, a ocupat un loc de mențiune printre celelalte scriitoare, fiind singura care a scris în trei limbi: română, rusă și franceză. La 24 de ani a atins o performanță notabilă: trei cărți în franceză și opt romane, dintre care patru erau în curs de apariție. Jurnalul intim *În ghearele vulturului* și plachetele de versuri au atras atenția criticilor. A semnat și note de călătorie, iar memoriile din povestirea „Caleidoscopul trecutului” reliefează localitățile nordice basarabene unde a copilărit scriitoarea.

În final, Sava Pânzaru prezintă trei scriitori care s-au manifestat în sud, la Bolgrad: Gheorghe Bujoreanu, Leonard Căzăceanu și Leonid Șeptițchi. Despre Gheorghe Bujoreanu (1900–1990) și Leonard Căzăceanu (1912–?) împrumută date biografice identificate de Gheorghe Gheorghiu. Primul este român și la Bolgrad a redactat revista „Familia Noastră”, unde a publicat poezii, schițe și cronici literare, dar a editat și o carte de nuvele. În 1938 revine la Galați. Leonard Căzăceanu, la rândul său, este un prozator și folclorist din Cetatea Albă, cu numele real I. Pelâi, fiind singurul scriitor față de valoarea

rea căruia Sava Pânzaru se arată sceptic. Multe dintre povestirile, schițele și poveștile apărute în revista „Bugeacul” denotă potențial literar la Leonard Căzăceanu, însă unele nu se bazează pe cunoașterea directă a faptelor reale, ceea ce afectează autenticitatea narațiunii. Un argument în acest sens este povestirea „Spioana”, despre evenimente din Primul Război Mondial, perioadă în care autorul era la o vârstă prea timpurie. Leonid Șeptițchi (1919–1970) s-a remarcat încă de la vârsta de 17 ani în revista „Bugeacul”, unde a publicat ulterior povestirea „Crucea Teiului”. Caracterizată prin dramatism psihologic, creația este o confirmare a maturității scriitorului în proza scurtă, susține cercetătorul.

Sava Pânzaru a ales să expună cele mai multe schițe și povestiri (cinci la număr) din opera basarabeanului Nicolae Gheorghe Spătaru (1898–1986). Autorul se remarcă printr-un patos civic deosebit. Inginer, apoi director la fabrica de tutun, activitatea sa literară include versuri, romane și proză scurtă. Schița „Perpetuum Mobile”, alături de celelalte, are ca trăsătură comună concluzia moralizatoare. Dimitrie Iov (1888–1957) este ultimul reprezentant pe care îl menționăm, dar cu o activitate la fel de vastă, după cum reiese din prezentarea istoricului. Prozator, poet, redactor, director, colaborator și cofondator la mai multe ziare și reviste, el își exprimă lirismul melancolic în schițe precum „Macii”, „Trifoiul” și „Mugurii”, cu reflecții sentimentale marcate de simbolismul plantelor.

În ansamblu, selecțiile din antologia de proză scurtă a lui Sava Pânzaru ilustrează căutările prozatorilor interbelici de noi forme de exprimare. Sunt remarcate ciocniri de idei și opinii, viziuni politice și experiențe de război diferite, formarea conștiinței de sine și auto-determinarea între grupurile scriitoricești din nord, sud și centru, din provincie și oraș. Chiar dacă unele texte nu ating pe deplin un nivel artistic înalt, ele au o valoare științifică. Alina Tofan-Ciobanu a făcut o observație interesantă care susține această ipoteză despre literatura basarabeană în general: maturizarea literaturii basarabene a fost marcată de o continuă „asimilare” și „respingere” a influențelor externe, până

la sedimentarea elementelor din „cosmopolitul facil și impostor” [8, p. 10] care definesc marea literatură universală. Fără o editură locală, periodicele reprezentau într-adevăr singurul intermediar dintre scriitori și cititori. Începutul unei edituri, decis de Societatea Scriitorilor (creată în 1939), a fost întârziat și întrerupt în 1940. Criticul afirmă că cei peste 60 de scriitori interbelici, inclusiv cele 27 de nume prezente în carte, „simbolizau ziua de mâine a literaturii române din Basarabia, viitorul acestei literaturi (...) și integrarea spirituală a Basarabiei în românism” [6, p. 40]. În realitate, cele două decenii au reprezentat o scurtă, dar importantă perioadă de înflorire a literaturii în Basarabia, un „dezgheț” între două perioade de criză.

Izvoarele istoricului pentru textele de proză sunt periodicele și culegerile individuale ale prozatorilor, iar pentru biografii – studii și medalioane proprii, dar și ale altor exegeți. Sesizăm că propensiunea istoricului este îndreptată spre om, apoi spre scriitor și creație. Sava Pânzaru manifestă un interes investigațional deosebit pentru cei represați de regim, dedicând articole, medalioane, studii și capitole particulare. De exemplu, în secțiunea a treia a unui studiu ulterior, *Itinerar arhivistic. Interpretări istorico-literare, schițe și portrete scriitoricești* (2008), intitulată „Goniți de vânturi negre”, Sava Pânzaru revine la scriitorii interbelici. Cercetătorul expune atrocitățile și suferințele din gulagurile sovietice, suportate de scriitorii Al. Terziman, Ioan Sulacov și preotul Vasile Țepordei, dar și dificultățile întâmpinate de Sergiu Cujbă în „munca de luminare a celor oropsiți și umiliți din Basarabia, de trezire a conștiinței naționale” [9, p. 230]. În al doilea capitol al aceluiași studiu, „Profiluri și medalioane”, Sava Pânzaru reia seria de portrete ale scriitorilor Gheorghe Todorov, Sabin Velican, Leon Donici-Dobronravov, Sergiu Cujbă, dar și alții care nu au scris proză scurtă – Alecu Russo, Constantin Stere etc. Cartea debutează cu capitolul „Totul despre Mateevici”, dedicat lui Alexei Mateevici, unde exegetul analizează inclusiv rolul ziarului „Basarabia” în evoluția sa literară și alte aspecte semnificative ale activității scriitorului.

Metodele de cercetare ale istoricului și criticului literar Sava Pânzaru, numit de Alexandru Burlacu un „ruginit” și „conservator declarat” [10, p. 22], sunt în principal tradiționale, cu atenție mare pentru detaliile adunate. Uneori, reminiscențele din trecutul sovietic afectează calitatea reconsiderărilor fenomenului literar basarabean. Valorificarea, într-o lucrare scrisă după 1990, a conceptelor și a scriitorilor conectați cu limba și literatura rusă, care au tradus din și în această limbă, pune sub semn de întrebare valoarea unor opinii. Totuși, faptul că exegetul recunoaște existența unui context ideologic creat artificial în cadrul procesului de deznaționalizare, pe care îl condamnă, vine să valideze conștiințiozitatea lui Sava Pânzaru în raport cu adevărul istoric. Totodată, același devotament pentru documentare al „împătimitului de investigații arhivistice” [11, p. 162], cum l-a numit Dumitru Apetri într-un articol, compensează parțial posibilele abateri etice, prin profilarea autorilor basarabeni neglijăți de istoria literaturii într-o anumită măsură.

În cele din urmă, munca de cercetare necesară pentru a îngriji un volum precum *Icoane Basarabene. Proză scurtă din anii 1918–1940* este, fără îndoială, laborioasă. Prin efortul de a „scutura praful timpului” [12, p. 20], cum apreciază Gheorghe M. Cibotaru, de pe scriitorii locali și de a oferi exemple reprezentative de proză scurtă, Sava Pânzaru aduce o contribuție valoroasă la înțelegerea literaturii interbelice ca parte integrantă a patrimoniului literar basarabean.

Referințe bibliografice:

1. Popovici, Constantin. *Sava Pânzaru la 75 de ani*. În: „Metaliteratură” (Chișinău), nr. 3-4(16), 2007. Disponibil pe Internet la adresa: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/9.Sava%20Pinzaru%20

[intre%20zbuciumul%20cautarii%20si%20jubilarea.pdf](https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/9.Sava%20Pinzaru%20intre%20zbuciumul%20cautarii%20si%20jubilarea.pdf) [Accesat: 15.12.2024]

2. Pânzaru, Sava. *Fenomenul literar basarabean de până la 1918. Corelația autohton-alogen*. Referat (în baza lucrărilor publicate). Chișinău: Tipografia AȘM, 1995.

3. Burlacu, Alexandru. *Sava Pânzaru în Sahara literară*. În: *Texistențe*, vol. 3: *Umbra lui Ulysse*. Chișinău: Profesional Service, 2012, p. 121-126.

4. Burlacu, A.; Ciobanu-Tofan, A. *Scriitori de la „Viața Basarabiei”*. Chișinău: Hyperion, 1990.

5. Grati, Aliona. *Privirea Euridicei. Lirica feminină din Basarabia. Anii '20–'30*. Chișinău: Tipografia AȘM, 2007; (Ediția a II-a completată și adăugită). Colecția „Opera omnia”. Iași: Editura TipoMoldova, 2013.

6. Pânzaru, Sava. *Icoane basarabene. Proză scurtă din anii 1918–1940*. Chișinău: Elan Poligraf, 2007.

7. Burlacu, Alexandru. *O antiutopie de Leon Donici, „Marele Archimedes”*. În: *Texistențe*, vol. 2: *Scara lui Osiris*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2008, p. 21-31.

8. Ciobanu-Tofan, Alina. *Spiritus Loci: Variațiuni pe o temă*. Chișinău: Universul, 2001.

9. Pânzaru, Sava. *Itinerar arhivistic. Interpretări istorico-literare, schițe și portrete scriitoricești*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2008.

10. Burlacu, Alexandru. *Sava Pânzaru între zbuciumul căutării și jubilarea găselniței arhivistice*. În: „Metaliteratură” (Chișinău), nr. 3-4(16)/2007. Disponibil pe Internet la adresa: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/9.Sava%20Pinzaru%20intre%20zbuciumul%20cautarii%20si%20jubilarea.pdf [Accesat: 15.12.2024]

11. Apetri, Dumitru. *Un împătimit de investigații arhivistice*. În: „Akademos” (Chișinău), nr. 3(46), 2017. Disponibil pe Internet la adresa: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/162_163_Un%20pasionat%20al%20cercetarii%20arhivistice.pdf [Accesat: 13.02.2024]

12. Cibotaru, Gheorghe M. *Savantul Sava Pânzaru la 75 de întomnări*, /2007. Disponibil pe Internet la adresa: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/9.Sava%20Pinzaru%20intre%20zbuciumul%20cautarii%20si%20jubilarea.pdf [Accesat: 14.12.2024]